

ЗАШТИТА ПРИРОДЕ И ГЛАВНИ ЕКОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ У НАЦИОНАЛНОМ ПАРКУ ДУРМИТОР

Мићо Срдановић¹, Драгослав Павић^{II}

Примљено: 22.09.2012. | Прихваћено: 20.11.2013.

РЕЗИМЕ: НП Дурмитор је други по величини национални парк у Црној Гори. Налази се у северозападном делу државе, односно на крајњем југоисточном делу Динарида где су они највиши и најшири. Као најзначајнији његови делови издвајају се основна планинска маса Дурмитора и кањонске долине Таре, Сушице, Драге и Комарнице. Национални парк је основан 1952. године, а захваљујући својим, пре свега изузетним природним вредностима, 1980. године уврштен је на Унескову Листу светске природне и културне баштине. НП Дурмитор представља веома значајну туристичку дестинацију која прелази оквире Црне Горе па и региона. Као такав је у великој мери изложен негативном директном и индиректном антропогеном утицају.

У раду се разматра проблематика везана за заштиту природе, односно за важеће зоне и режиме заштите и допуштене облике коришћења и активности у границама НП Дурмитор. Анализирају се и главни еколошки проблеми у националном парку међу којима се истичу: нелегална градња, деградација земљишта, бесправна сеча шуме, сушење шума, честии пожари, непостојање адекватне комуналне инфраструктуре, експлоатација грађевинског материјала из моренских наноса и др.

Кључне речи: НП Дурмитор, заштита природе, еколошки проблеми, туристичка дестинација

УВОД

На бази првенствено веома разноврсне природе, бројних природних реткости и вредности и лепота пејзажа, у Црној Гори је проглашено пет националних паркова: НП Дурмитор (1952. године), НП Биоградска гора (1952. године), НП Скадар-

^I Булевар Јаше Томића 25, 21 000 Нови Сад; контакт: mijelsdanik@gmail.com.

^{II} Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, Нови Сад; контакт: dragoslav.pavic@dgt.uns.ac.rs

ско језеро (1983. године), НП Ловћен (1952. године) и НП Проклетије (2009. године). Ови национални паркови чине око 10% површине државе. Да Црна Гора већ више од пола века има озбиљну намеру да се развија према еколошким принципима и поштује исте, показује податак да је на њеној територији три од пет националних паркова проглашено још давне 1952. године, али и чињеница да је Скупштина ове земље 20.09.1991. године на Жабљаку усвојила Декларацију о еколошкој држави Црној Гори. Но, реална ситуација на терену указује на то да се еколошки принципи у држави не поштују веома често чак ни у заштићеним подручјима. Веома добар пример за њихово непоштовање је ситуација у НП Дурмитор, иначе заштићеном подручју богатог геодиверзитета и биодиверзитета од националног и међународног значаја. Наиме, овај национални парк, иначе значајна туристичка дестинација, на удару је бројних еколошких проблема који су у неким деловима заштићеног подручја проузроковали изражену деградацију простора.

У даљем тексту биће представљене и анализиране актуелне зоне заштите у оквиру НП Дурмитор са важећим режимима заштите и допуштеним активностима унутар сваке зоне. Потом ће бити издвојени и представљени главни еколошки проблеми у националном парку с циљем да се укаже на алармантност ситуације везане за заштиту природе унутар овог природног добра и потребу предузимања конкретних корака у решавању поменутих проблема.

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ И ВЕЛИЧИНА НП ДУРМИТОР

Национални парк Дурмитор се налази у северозападном делу Црне Горе у делу који представља највиши и најшири део Динарида (карта 1). Обухвата основну планинску масу Дурмитора, делове површи Језера и Пивске планине, кањонске долине Таре (у дужини од 59 km, од ушћа Равњака до границе са Босном и Херцеговином), Сушице и Драге, затим горње делове кањонских долина Буковице, Градовице и Комарнице, Забојско језеро са непосредном околином и др. (карта 2).

Површина НП Дурмитор према важећем Просторном плану посебне намене обухвата површину¹ од 33.400 ha. Највеће површине захватају кањонска долина реке Таре (15.804 ha) и централни део Дурмитора (8.710 ha). Највиша тачка на територији националног парка је Боботов кук (2.523 m нв), а најнижа у кориту Таре испод врела Ноздрућ (506 m нв). Национални парк Дурмитор се простире на те-

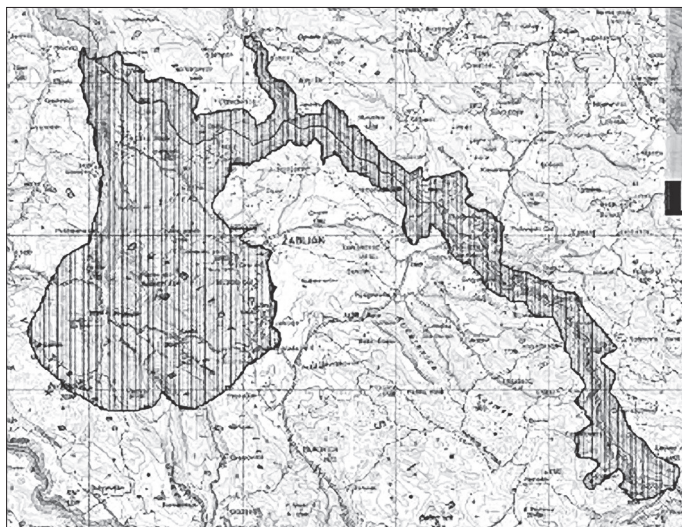
¹ У различитим литературним и другим валидним изворима појављују се различити подаци када је у питању површина НП Дурмитор. Тако се у документу ЈП „Национални паркови Црне Горе“, под називом „Национални парк Дурмитор – План управљања 2011-2015“, који се позива на важећи Просторни план посебне намене, наводи да је површина националног парка 33.400 ha. У истом документу, дате су површине трију зона заштите чији збир даје укупну површину националног парка од 34.000 ha. У документу поменутог јавног предузећа под називом „Програм управљања НП Дурмитор за 2012. годину“ дата је површина од 33.895 ha. На званичном сајту ЈП „Национални паркови Црне Горе“ наведена је површина од 39.000 ha. Исту површину наводе и Б. Ристановић и М. Мркша (2007). М. Љешевић и М. Стијеповић (1996) и Н. Ђурчић (1999) наводе да је површина НП Дурмитор 36.857 ha и сл.

риторији пет општина – Жабљак, Пљевља, Плужине, Шавник и Мојковац (Љешевић, Стијеповић, 1996; Ристановић, Мркша, 2007; www.nparkovi.me).

Карта 1. Географски положај НП Дурмитор у границама Црне Горе (Р 1:950.000)

Извор: www.nparkovi.me

Карта 2. Границе НП Дурмитор (Р 1:320.000)

Извор: Јавно предузеће „Национални паркови Црне Горе“

ИСТОРИЈАТ, ЗОНЕ И РЕЖИМИ ЗАШТИТЕ

Идеју за формирање Националног парка Дурмитор дао је још 1934. године инжењер Александар Васић. Проглашење националног парка уследило је готово две деценије касније, тачније 06.08.1952. године на основу одлуке Скупштине НР Црне Горе (Службени лист НР Црне Горе, бр.16-17/52). При оснивању, НП Дурмитор је имао површину од 8.000 ha. У погледу заштите природе може се рећи да је претечу НП Дурмитор представљао краљевски забран који је на предлог краља Николе проглашен 1907. године. Забран је обухватао Црно језеро са непосредном околином и комплекс црног бора Црна пода у кањону Таре (www.nparkovi.me).

НП Дурмитор је пословао самостално до јануара 1993. године. До тада је био организован као Заједница Националног парка Дурмитор коју су чинили следећи органи: Скупштина, Извршни одбор и Научни савет. Од јануара 1993. године национални парк престаје да послује самостално када улази у састав Јавног предузећа „Национални паркови Црне Горе“ (Службени лист Републике Црне Горе, бр.39/1992).

На заседању Међународног комитета за светску природну и културну баштину, која је одржана у периоду 1-6. септембра 1980. године у Паризу, НП Дурмитор је на предлог Савезног извршног већа СФР Југославије уврштен на Листу светске природне и културне баштине под старатељством Организације уједињених нација испуњавајући при томе три услова – геолошки, хидролошки и биолошки феномен. Национални парк Дурмитор тако ужива двоструку заштиту – као национални парк у националним оквирима и као светска природна баштина у оквирима Унеска. Такође, важно је нагласити да је неколико година раније, тачније 17. јануара 1977, одлуком Унеска басен реке Таре, који је великим делом саставни део НП Дурмитор, уврштен у еколошке резерве наше планете у програм „Човек и биосфера“ (MaB). (www.durmitor.wordpress.com).

Према важећем Просторном плану посебне намене, а тако би према предлогу надлежних институција требало да остане и приликом израде новог Плана, НП Дурмитор је подељен на три зоне заштите и заштитну зону.

I зона са строгим режимом заштите површине 3.400 ha (10% површине националног парка) обухвата специјалне природне резервате: прашуму јеле и смрче у сливу Млинског потока; шуму црног бора Црна пода; Барно језеро са непосредном околином; Забојско језеро са најужом околином; слив Шкрчких језера са кањонском долином Сушице од Сушичког језера до кањона Таре и спелеолошки резерват Сурутка – Вјетрена брда. Дакле, у ову зону су укључени предели са изузетним и универзалним значајем.

У I зони заштите, уз посебне дозволе националног парка, дозвољена су строго контролисана научна истраживања, контролисане едукативне активности и веома строго контролисана јавна презентација, без активности које би могле на било који начин пореметити природну средину и непокретна културна добра. Дакле, њена основна намена је научноистраживачког и едукативног карактера, а основни циљ заштите је очување природних ресурса у својој изворности, одржавање постојећих еколошких процеса у неизмењеном стању и очување генетског

фонда. При одређеним специфичним околностима у овој зони се изузетно могу одобрити активности на сузбијању штета и обољења биљног и животињског света. Коришћење шума је строго забрањено, као и неорганизован приступ туриста и извођење било каквих активности којима би могле изазвати промене у простору (Национални парк Дурмитор – План управљања 2011-2015. Јавно предузеће „Национални паркови Црне Горе“).

II зона са посебним режимом заштите се простире на површини од око 25.400 ha (75% површине националног парка). У њен састав улазе шуме око Црног језера са шумом у непосредној околини и кањон реке Таре без насеља: Тепца, Левер и Ђурђевића Тара и Горња и Доња Добриловина; затим шуме на простору Драгишнице са Бољским гредима. Осим наведених резервата и подручја ова зона обухвата и подручја споменика природе, као и масив Дурмитора у ужем смислу са пространим травнатим површинама где се среће велики број ретких и ендемичних флористичких елементата; затим шуме бора кривуља; шумске комплексе Мале Црне Горе и на прелазу из кањона Таре у Дурмитор; потом бројне ледничке циркове и валове и велики број врхова висине изнад 2.000 m, као и бројне геоморфолошке облике. У оквиру ове зоне се налази и већи број станишта ретке и ендемичне фауне. У мањем делу II зона пресеца и долину Сушице (пут за Недајно).

У зони са посебним режимом заштите дозвољено је ограничено и строго контролисано коришћење одређених природних потенцијала које може да омогући побољшање стања или њену презентацију без последица. Наиме, поред научно-страживачких и васпитно-образовних активности у овој зони су дозвољене организоване туристичке посете излетника, планинара и рекреативаца. У кањону Таре је дозвољено сплаварење и кајакаштво, спортски риболов и пешачење са разгледањем и фотографисањем природних феномена. Такође, дозвољене су санитарне мере, лечење оболелих стабала, извлачење извала и отварање шумских путева (Национални парк Дурмитор – План управљања 2011-2015. Јавно предузеће „Национални паркови Црне Горе“).

III зона са либералним обликом заштите површине око 5.200 ha (15% површине националног парка) обухвата целокупне атаре сеоских насеља Мала Црна Гора, Питомине, Босача, Тепца, Левер Тара, Ђурђевића Тара, Горња и Доња Добриловина у кањону Таре. У овој зони се налазе и делови атара сеоских насеља Рацова, Богомоља, Шљиванско, Брајковача, Премћани и Рудинци, Развршје, Мотички Гај, Вирак, Јаворје, Пашина Вода и Пошћенски крај.

На подручју III зоне заштите највећим делом су сачуване вредности природних елемената, али је у знатној мери присутно и антропогено деловање изражено кроз сама насеља, саобраћајну и техничку инфраструктуру, пољопривреду, шумарство, туризам и рекреацију.

У овој зони се дозвољава селективно и ограничено коришћење ресурса уз контролисане активности (туристичке и привредне које ће задовољити потребе посетилаца и локалног становништва) у простору које су сагласне са функцијом одрживог коришћења простора. И ова зона има функцију заштите, у нешто блажем облику, али са важним циљем заштите I и II зоне од непосредног негативног утицаја човека.

Зона либералне заштите представља туристички веома атрактиван простор на шта указује и чињеница да се у њеним границама налазе најпогоднији терени за зимске спортове и рекреацију (Савин кук, Шљеме, Мали и Велики Штуоц), затим бројни катуни и сл. (Национални парк Дурмитор – План управљања 2011-2015. Јавно предузеће „Национални паркови Црне Горе“).

Заштитна (контактна) зона обухвата урбано подручје Жабљака, Језерску површ са Рибљим и Вражјим језером, Зминичко и Пошћенско језеро, доњи део Комарнице, сливно подручје Бистрице, Јелов пањ, Косаницу. Иако изван границе националног парка, чини са њим природну целину и захтева одређени режим заштите (Национални парк Дурмитор – План управљања 2011-2015. Јавно предузеће „Национални паркови Црне Горе“).

ГЛАВНИ ЕКОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ НП ДУРМИТОР

У границама НП Дурмитор и у његовој непосредној околини детектовани су бројни еколошки проблеми који битно утичу на нарушавање природне равнотеже и укупну деградацију заштићеног предела. Према подацима добијеним у НП Дурмитор и на самом терену могу се издвојити следећи еколошки проблеми: нелегална градња; деградација земљишта, бесправна сеча шуме, сушење шума, чести пожари, непостојање адекватне комуналне инфраструктуре, експлоатација грађевинског материјала из моренских наноса и др.

Нелегална градња представља један од највећих проблема општине Жабљак на чијој се територији налази и поменути проблем најугроженији део НП Дурмитор. Дивља градња је у општини Жабљак свој врхунац имала у периоду од 1997. до 2006. године када је на општинској територији нелегално изграђено преко хиљаду викендица и кућа. Од тога је, према евиденцији НП Дурмитор, на територији самог националног парка подигнуто више од 350 нелегалних објеката (само у Мотичком Гају преко 240). Овим је у зони градње готово потпуно нарушен концепт заштите природе (посечена шума, трајно деградирано више од 2000 ha земљишта, уништено станиште биљних и животињских врста и др). Оваква ситуација ће највероватније имати за последицу изузимање из заштићене зоне НП Дурмитор четири села (Мотички Гај, Развршје, Пољана и Вирак) и његово просторно проширење на Драгишницу², делове Комарнице и кањон Невидио.

Градњом неформалних објеката³, која је захватила целокупну подгорину Дурмитора, игнорисана је чињеница да се развој Жабљака мора ускладити са могућностима НП Дурмитор, ограничењима и условима везаним за заштиту природе и концептом одрживог развоја. Нелегална градња је притом довела до амбијенталног нарушавања шире приградске зоне без поштовања основних норми урбаног развоја и стилова

² Комплекс шуме Драгишница се налази на око 800 m изнад села Комарница и простире се од Доброг дола на Дурмитору до извора реке Комарнице.

³ Неформални објекат према Нацрту Закона о легализацији неформалних објеката (утврђен у јулу 2012. године) је објекат или део објекта који је изграђен без грађевинске дозволе, односно супротно грађевинској дозволи.

традиционалне градње. Такође, за последицу је имала значајну деградацију пејзажа и уништавање природних вредности, а довела је и до проблема потребног комуналног опремања на подручју где су инфраструктурне могућности веома мале.

Деградација земљишта генерално представља један од великих проблема јер се ради о тешко обновљивом природном ресурсу који притом има непроцењив значај за човека, биљни и животињски свет. У НП Дурмитор постоји већи број локалитета где је првенствено човек, својим несавесним и негативним деловањем, довео до појаве деградације земљишта. Поред поменуте деградације гла узроковане нелегалном градњом у периоду 1997-2006. године (деградирано више од 2000 ha), најизразитији пример новијег датума за овај проблем у границама националног парка је онај из 2010. године, а који је последица пробијања пута тешким машинама између Пријеспе и Драгишнице у дужини од 11 km. Осим физичког уклањања земљишта са трасе самог пута, сечом четинарске шуме створени су услови за његову појачану ерозију у овом делу националног парка.

Бесправна сеча шума је још један од великих проблема НП Дурмитор. Према подацима добијеним на терену, сеча је у неким периодима попримала велике размере, толике да је шума из националног парка илегалним путевима доспевала као дрво за огрев у већи број општина Црне Горе. Такође, дешавале су се и такве инцидентне ситуације и активности које су утицале на уништавање делова шумских комплекса и укупну девастацију националног парка. Свакако да је поменута дивља градња једна од таквих негативних активности. До којих граница иде људски немар показује и податак да је предузеће које је градило раније поменути пут, уместо да трасу истог дугачку 11 km измести ван националног парка, пут изградило преко заштићеног подручја уништивши тада значајан део шуме Драгишнице. Основни суд у Жабљаку је осудио директора поменутог предузећа због девастације националног парка на казну затвора и плаћање одштете.

Сушење шума, као дугогодишњи деградациони процес, у знатној мери је присутан и у границама НП Дурмитор. Узроци сушења шума су бројни и тешко је прецизно одредити примарни и доминантни фактор изумирања. Оно што се са сигурношћу може рећи је да на процес сушења утиче комплекс абиотичких и биотичких фактора који делују у конексији или у сукцесији. Према Д. Обрадовић (2001) један од главних узрока сушења шума у НП Дурмитор је промена климе, нарочито промене плувиометријског режима, које су условиле повећану влажност, а тиме и погодовале ширењу патогених гљива као другог веома битног фактора сушења шума. Према истом аутору посебно је велика угроженост смрче од трулежнице у резерватима природе Млински поток и Црно језеро са околином. У резервату Млински поток јела је достигла физиолошку зрелост изумирања па убрзано пропада као и смрча. У резервату Црна пода црни бор, који се налази на станишту букве, такође изумире због достигнуте физиолошке зрелости изумирања, као и велике старости (преко 400 година). Дакле, овде је главни узрок сушења шуме раст на страном станишту, тачније на примарном станишту букве која прети да поврати некадашњи ареал. Синдром сушења смрче и јеле указује на утицај аерозагађења. Но, с обзиром на то да присуство и концентрација полутаната нису прецизно утврђени, не може се са сигурношћу тврдити у којој мери аерозагађења штетно утичу на шуме НП Дурмитор (Обрадовић, 2001).

Пожари представљају честу опасност у НП Дурмитор, нарочито за шумске комплексе. Најчешћи су у кањонима река Таре и Драге. Према подацима из националног парка највећи пожари су се догодили на локалитету Праг код Вашкова 2006. године и на подручју резервата Црна пода (припадају I зони заштите) 2012. године. Конкретно, 2012. године пожарима у кањону Таре било је захваћено око 4.000 ха шумских и других површина. До данас су предузете минималне мере на санацији пожарима уништених подручја у виду пошумљавања неких делова опожарених површина.

Непостојање адекватне комуналне инфраструктуре у општинама на чијим се територијама налази НП Дурмитор такође је један од битних еколошких проблема који приметно утиче на угрожавање природних вредности и ресурса у заштићеној зони. Међу најзначајнијим недостацима комуналне инфраструктуре истичу се непостојање санитарних депонија, као и непостојање или неадекватност система за пречишћавање отпадних вода, затим система за водоснабдевање, канализацију, топлификацију електроенергетско снабдевање и др. Закон о управљању отпадом (Службени лист Републике Црне Горе, бр.80/2005) предвиђа да општине Шавник и Плужине имају заједничку регионалну депонију смећа са општином Никшић. Депонија би требала бити на територији општине Никшић (локација Будош), што је позитивно са аспекта НП Дурмитор чија територија не залази у границе ове општине. За општине Пљевља и Жабљак изградња регионалне депоније је била предвиђена на територији општине Пљевља на локацији Јелин поток, али је ова општина одустала од поменуте локације. Многа насеља немају контејнере или могућности за одвожење смећа, па су у околини села честе депоније у шуми или поред пута. На територији националног парка постоји више мањих депонија и разбацаног смећа на већим површинама и у зонама (излетиштима) и дуж траса којима се креће већи број туриста.

Експлоатација грађевинског материјала изузетно нарушава пејзажно-амбијенталне делове више локација у заштитној зони НП Дурмитор која је веома важна за заштиту природе унутар националног парка и чини са њим једну целину. Највећи активни и дугогодишњи ископ шљунка налази се у Његовући, близу раскрснице путева за Жабљак и Ђурђевића Тару. Експлоатација се врши и у близини пута Пошћенски крај – Трса на делу према Стожини.

Од осталих еколошких проблема у НП Дурмитор важно је поменути незаконит лов у контактним зонама са националним парком, затим угрожавање аутохтоне водене фауне језера због неадекватног пориђавања, аерозагађење узроковано издувним гасовима из аутомобила, буку коју узрокује човек и др.

ЗАКЉУЧАК

На основу претходне анализе може се закључити да је еколошка ситуација у НП Дурмитор прилично лоша на појединим његовим деловима. Оваква констатација је базирана на чињеници да у овом природном добру од националног и међународног значаја постоје бројни еколошки проблеми који су својим негативним

утицајем проузроковали велике штете у виду потпуне или делимичне деградације појединих његових делова. Такође, оваква оцена еколошке ситуације је последица и чињенице да се не предузимају конкретни системски и свеобухватни кораци и мере у решавању еколошких проблема.

Међу главним узроцима оваквог еколошког стања у НП Дурмитор су непоштовање постојеће законске регулативе која се односи на зоне и режиме заштите и дозвољене активности унутар заштићеног природног добра, као и ниска еколошка свест једног дела локалног становништва и туриста. Ипак, у корену генерално лоше еколошке ситуације у НП Дурмитор стоји тежња неких институција и појединаца да подручје овог националног парка и његове околине претворе у дестинацију готово масовног туризма (нелегална градња, недостатак комуналне инфраструктуре, отпад и др). Надлежни би требали да разумеју да то није могуће у заштићеним подручјима какво је НП Дурмитор где туризам, односно туристичка кретања морају бити усклађена са прописаним дозвољеним облицима активности у појединим зонама заштите. Дакле, туризам мора бити развијан у складу са принципима одрживог развоја како не би постао фактор нарушавања природне равнотеже унутар заштићеног добра. У вези са тим К. Јанг и Б. Јанг (С. Young and В. Young, 1993) наводе да ако не постоји или се не поштује општи план активности заштите, развоја и коришћења националног парка, већ се оне догађају случајно, као одговор на политичке притиске, резултат ће највероватније бити неповратна штета причињена на ресурсима и вредностима националног парка.

Напомена

Раd представља резултат истраживања на изради докторске дисертације под називом “Природне вредности као основа унапређења туристичке понуде северозападне Црне Горе” кандидата мр Мића Срдановића.

ЛИТЕРАТУРА

- Љешевић, М., Стијеповић, М. (1996): Природа Националног парка Дурмитор. Географски факултет Универзитета у Београду, ЦАНУ, НП Дурмитор, Поседна издања бр 8: 1-6.
- Обрадовић, Д. (2001): Упоредна анализа сушења шума у националним парковима Ловћен и Дурмитор. Зборник радова – Географски факултет Универзитета у Београду XLIX: 51-65.
- Ристановић, Б., Мркша, М. (2007): Туризам и заштита у националном парку Дурмитор. Зборник радова Департмана за географију, туризам и хотелијерство, св. 36: 76-84.
- Ђурчић, Н. (1999): Туристичка валоризација националног парка Дурмитор. Зборник радова Института за географију, св. 29: 78-90.
- Young, С., Young, В. (1993): Park Planning: A training manual (instructions guide). College of African Wildlife Management. Mweka, Tanzania.

Дурмитор – Планинарска туристичка карта, 1:50.000 (2008). Национални парк Дурмитор.

Нацрт Закона о легализацији неформалних објеката. Република Црна Гора, 2012.

База података Јавног предузећа „Национални паркови Црне Горе“

Национални парк Дурмитор – План управљања 2011-2015. Јавно предузеће „Национални паркови Црне Горе“.

Извјештај о реализацији Програма управљања НП Дурмитор за 2012. годину. Јавно предузеће „Национални паркови Црне Горе“.

Просторни план Националног парка Дурмитор, Републички завод за урбанизам и пројектовање, Подгорица, СЕР, Београд, 1996.

Службени лист НР Црне Горе, бр.16-17/52

Службени лист Републике Црне Горе, бр.39/1992

Службени лист Републике Црне Горе, бр.80/2005

www.durmitor.wordpress.com

www.nparkovi.me